

COMEMORAREA LUI ȘTEFAN CEL MARE ÎN 1904

N. ADĂNILOAIE*

Ștefan cel Mare, precum se știe, a cârmuit cu înțelepciune și vrednicie destinele Moldovei timp de aproape jumătate de veac (1457-1504). Referindu-se la faptele ilustrului voievod și la trecerea lui în eternitate (2 iulie 1504), cronicarul Grigore Ureche, plin de evlavie, scria: "Îngropat-au pre Ștefan Vodă în mănăstirea Putna cu multă jale și plângerea tuturor locuitorilor țării, cât plângeau toți ca după un părinte al lor, că cunoșteau toți că li se duce mult bine și apărare. Că după moarte a lui îi ziceau Sfântul Ștefan Vodă, nu pentru suflet, că este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate pentru lucrurile sale vitejești, carele nimene din Domni, nici înainte, nici după aceia nu l-au ajuns"¹.

Este adevărat că Ștefan cel Mare a ridicat Moldova - această "poartă a creștinătății" - la un prestigiu pe care nu l-a mai avut niciodată, iar strălucitele victorii prin care a stăvilit înaintarea forțelor otomane, având un răsunset deosebit în Europa, au făcut ca regii Ungariei și Poloniei, senioria Veneției, papa de la Roma și mulți cronicari străini să-l elogieze pe viteazul voievod român considerându-l apărătorul și eroul creștinătății. Papa de la Roma, Sixt al IV-lea, numindu-l pe Ștefan drept "Atletul lui Hristos", preciza că numele lui se afla "pe buzele tuturor". Iar cronicarul polonez Jan Dlugosz - contemporan cu Ștefan -, scriind că domnul Moldovei este "cel dintâi dintre principii lumii care a reputat o victorie atât de strălucită împotriva turcilor", îl considera "cel mai vrednic" a fi numit în fruntea unei coaliții europene de luptă împotriva oștilor otomane².

Istoria faptelor mărețe săvârșite de Ștefan în lunga și glorioasa sa domnie nu stă scrisă numai în cronici, ci și pe zidurile celor 44 de biserici și mănăstiri, ridicate din porunca lui în întreaga Moldovă, spre a aduce slavă lui Dumnezeu pentru că a mântuit țara de dușmani. Aceste fapte au trecut din gură în gură, din generație în generație, intrând în legende, povestiri, cântece și poezii populare.

În 1904, când s-au împlinit 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, Spiru Haret - cel mai strălucit ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor pe care l-a avut România - a inițiat comemorarea personalității viteazului domnitor prin organizarea de serbări în toate școlile din țară. Aceste serbări comemorative, pe plan național, erau menite să înflăcăreze pe toți românii, să aducă fiori de patriotism în toate inimile, să pomenească și să venereze, cu adâncă evlavie, amin-

* Profesor univ. dr. pensionar.

1. Grigore Ureche, *Domnii Țării Moldovei*, București, 1896, p. 64.

2. Vezi N. Adăniloai, *Independența națională a României*. Editura Academiei, București, 1986, p. 18-19.

tirea marelui erou și a căpitanilor săi, care s-au jertfit pentru apărarea gliei strămoșești. Astfel, la 25 februarie 1904, Haret dă o decizie prin care anunță că în ziua de 2 iulie "memoria marelui Domn va fi sărbătorită de toate școlile din țară, cu toată pompa cuvenită. În fiecare oraș, la ora 9 dimineața, se va oficia o panahidă (parastas), în care se va face pomenirea lui Ștefan Vodă, a căpitanilor și ostașilor lui, căzuți în luptele pentru apărarea și întregirea pământului strămoșesc. Toate școlile din oraș, cu profesorii și școlarii lor și cu drapelele lor, vor asista la această panahidă", care se va oficia "de preferință pe una din pietele sau în una din grădinile orașului, care să prezinte destul spațiu pentru ca să încapă toate școlile. După terminarea panahidei, se vor ține cuvântări de către profesori, școlari și alte persoane, iar corurile școlilor vor executa bucăți patriotice". Amănuntele ceremoniei, cuvântările și tot programul serbării comemorative se vor fixa de către comitetele ce se vor forma în fiecare oraș "din directorii tuturor școlilor primare și secundare" din localitate; iar "în București și Iași rectorii universităților" vor presida aceste comitete. "Pentru anul acesta, prin excepțiune - scrie ministrul - împărțirea premiilor în orașe se va face în ziua de 2 iulie în orele postmeridiane". Școlile rurale din apropierea orașului vor participa la această serbare în ziua de 2 iulie. Celelalte școli rurale vor asista "duminică 4 iulie, la serviciul religios ce se va face la biserica satului" pentru "pomenirea marelui Ștefan". După terminarea parastasului, elevii, încolonați, vor merge la școală unde va avea loc serbarea propriu-zisă cu cuvântări ale învățătorilor, recitări și cântece închinat viteazului voievod. "Participarea profesorilor, institutorii lor, învățătorilor și școlarilor la ceremonia acestei zile - accentuează Haret - este obligatorie"³.

Tot în februarie, Spuru Haret îl anunța pe ministrul de război despre serbările comemorative ce vor avea loc la 2 iulie, pe linie de învățământ, întrebându-l dacă nu crede de cuviință "ca și armata să serbeze această zi și ca cele două serbări să se pună în legătură una cu alta"⁴. După răspunsul afirmativ, cele două ministere vor colabora pe plan central și local, la deplina reușită a serbărilor.

La 28 februarie Haret a cerut lui I. Bogdan, decanul Facultății de Litere din București, să facă, cu prilejul celor 400 de ani, o ediție completă a tuturor actelor, hrisoavelor și documentelor de orice fel care provin de la Ștefan cel Mare, în limba slavonă, care se vor tipări și în traducere cu notele necesare, iar cele latine fără traducere⁵.

Om operativ, ministrul a stăruit ca decizia din 25 februarie să se publice în Monitorul Oficial a dispus să se trimită, în copie, această decizie rectorilor universităților din București și Iași și Direcției învățământului primar din minister. De asemenea, a trimis la 15 martie o circulară către direcțiunile școlilor secundare și profesionale cerându-le să citească decizia apărută în Monitorul Oficial din 3

3. Arhivele Naționale București, fond Min. Cultelor și Instrucțiunii Publice (în continuare M.C.I.P) dosar 499/1904. f. 3-4.

4. *Ibidem*, f. 5.

5. *Ibidem*, f. 1-1.

martie și să se întrunească, în fiecare oraș, în localul școlii celei mai vechi, împreună cu revizorul școlar al județului, cu maeștri de muzică și gimnastică "pentru a fixa programa serbării"; la București se vor întruni în localul Liceului "Sf Sava"⁶. După ce în aprilie directorii școlilor secundare și primare de băieți și de fete din Capitală au fost invitați să participe la o primă ședință, prezidată de rector la Liceului "Sf Sava", spre a "fixa programa serbării" din 2 iulie, în luna următoare secretarul general al ministerului i-a convocat din nou să participe, la 11 mai, în localul Universității la o întrunire ce va fi prezidată de Haret - și unde va fi invitat și un delegat al Primăriei - "pentru a definitiva programa"⁷.

Pe de altă parte, ministrul a făcut apel și la prefecți și la primari pentru a asigura reușita serbărilor. La 22 aprilie, într-o circulară adresată acestora, arătând că împlinirea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan va fi sărbătorită de toate școlile, Haret preciza: "Pentru ca această sărbătorire să se poată face cu toată solemnitatea cuvenită memoriei marelui Domn, vă rog să binevoiți a vă asocia și Dvoastră la ea și a da tot concursul moral și material necesar școalelor pentru reușita acestei sărbări"⁸.

Comitetele de organizare a serbărilor comemorative din fiecare oraș, completate pe parcurs - cu reprezentanți ai autorităților tocate civile și militate -, au ținut, în primăvara anului 1904, mai multe întruniri în care au dezbătut și definitivat programul ceremoniilor pentru pomenirea și cinstirea ilustrului voievod. După inspirația membrilor acestor comitete (sau comisii de organizare) și după posibilitățile financiare ale comunelor urbane și județelor - la care va contribui uneori și Ministerul Instrucțiunii publice - serbările din 2 iulie vor avea o mai mare sau mai redusă amploare.

În lunile aprilie și mai majoritatea comitetelor orășenești au trimis ministerului programe sau schițe de program - ce urma a fi definitivat - asupra modului de organizare și desfășurare a serbărilor. Dăm doar două exemple. Astfel, la începutul lui aprilie directorul Gimnaziului "Gr. Ghica" din Dorohoi a raportat ministrului că în urma întrunirii din 18 martie - și în unire cu maeștri de muzică și gimnastică și cu revizorul școlar - s-a întocmit o programă "ce se va executa după terminarea parastasului de 400 ani" de la moartea "marelui nostru domn Ștefan". Corul va intona *Imnul Regal* și *Marșul lui Ștefan cel Mare*; vor urma cuvântările profesorilor despre istoria glorioasă a viteazului voievod și mai multe recitaluri ale elevilor pe aceeași temă. Corul va cânta *Mama lui Ștefan cel Mare* și alte cântece patriotice cu care se va încheia prima parte a serbării. Directorul arată apoi că această programă ar răspunde la o simplă serbare școlară. Însă evenimentul "fiind de cea mai mare însemnătate", în dorința ca serbarea închinată "Marelui erou să fie demnă de urmașii săi" și având în vedere că "o asemenea serbare nu se va mai face decât peste o sută de ani, am stăruit - precizează directorul - pe lângă autoritatea locală, ca să vină în sprijinul școalelor, pentru ca serbarea să

6. *Ibidem*, f. 6-8.

7. *Ibidem*, f. 48 și 57.

8. *Ibidem*, f. 51.

fie mai măreață și dacă s-ar putea ca toată lumea, fără deosebire, să serbeze ziua de 2 iulie ca o zi de sfântă amintire". Consiliul comunal a promis tot sprijinul și se speră că și județul "se va asocia cu noi, ca unii ce suntem vecini nemijlociți cu pământul în care zac osemintele gloriosului viteaz", iar în acest județ sunt monumentele înălțate de el "ca să ne dovedească nouă că pe înfricoșății dușmanii" i-a sfărâmat "păstrându-se întreaga moșie, datorită cărui suntem astăzi și Regat". Nouă "celor din Dorohoi ne incubă cea mai mare datorie de a glorifica memoria marelui Domn". Haret pune rezoluția pe raport: "Se aprobă programa prezentată"⁹. La începutul lui iunie s-au mai făcut completări la această programă, menționându-se că panahida se va oficia în curtea bisericii Sf Nicolae - zidită de Ștefan - și vor asista în afară de școlari, militari, delegați ai satelor și călăreți în costume naționale și înarmați cu "sulițe și ghioage nestrujite". Toți vor defila pe străzile principale - școlarii "cântând în mers cântece patriotice", acompaniați de muzica Regimentului Dragoș - până la grădina publică unde va avea loc serbarea, iar la ora 3 p.m. se va face distribuția premiilor. La ora 9 seara, la teatrul de vară, elevii gimnaziului și ai liceului din Pomârla vor da o reprezentație cu cântece, recitări și trei tablouri alegorice înfățișând episoade din domnia lui Ștefan cel Mare¹⁰.

La 16 aprilie, directorul gimnaziului din Tecuci a trimis ministrului, în copie, procesul verbal al întâlnirii cadrelor didactice, împreună cu programa serbării din 2 iulie. El arată că s-a stabilit un comitet pentru organizarea acestei serbări comemorative, compus din prefect, primar, comandantul de garnizoană, protoreul județului, directorul gimnaziului, maeștrii de muzică și gimnastică, revizorul școlar și directorii și directoarele școlilor primare. Programa prevedea ca la ora 8 toate școlile cu drapelele lor se vor afla în grădina publică, însoțite de cadrele didactice. Panahida se va oficia la ora 9. Directorul gimnaziului și revizorul școlar vor rosti cuvântări asupra epocii glorioase a lui Ștefan cel Mare. Corul va intona *Cântecul lui Ștefan cel Mare*. Va urma defilarea școlarilor primită de comitet în fața grădinei publice. În timpul defilării se vor intercala două care alegorice, la distanțe potrivite, reprezentând *Cetatea Neamului* și *Dumbrava Roșie*. Purtătorii drapelelor vor fi costumați național. La ora 3 p.m. va avea loc împărțirea premiilor elevilor ce s-au distins la învățătură. După retragerea cu torțe, seara, la ora 8, va avea loc, tot în grădina publică - ce va fi "iluminată cu lampioane", - un "Festival național". În cadrul acestuia se vor intona cântecele: *Imnul Regal*, *Mama lui Ștefan cel Mare*, *Movila lui Burcel* și *Trăiască România*; se vor recita de către elevi: *Daniil Sihastrul*, *Umbra lui Ștefan cel Mare* și *Ștefan și codrul*: dansurile naționale *Banul Mărăcine* și *Brăul cu băței* vor fi executate de elevii școlilor primare. *Bătălia din Codrul Cosminului*, pantomimă națională, va fi executată de elevii gimnaziului: *Coroana lui Ștefan*, piesă într-un act va fi interpretată atât de

9. *Ibidem*, f. 18 și 34

10. *Ibidem*, f. 117.

gimnaziști cât și de elevi ai școlilor primare. În final se va juca *Cetatea Neamțului*, piesă de V. Alecsandri. actul IV, ieșirea plăieșilor din cetate¹¹.

La 20 aprilie 1904 Spiru Haret a trimis o adresă primarului Capitalei și alta similară prefectului de Ilfov în care, amintind că la 2 iulie "este să se serbeze în toată țara" 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, subliniază că avem datoria ca, "mai ales în capitala țării și în Iași, una din fostele lui reședințe, această serbare să se facă cu toată strălucirea cuvenită marelui Domn". Pentru aceasta - continuă ministrul - "avem nevoie și de sprijinul autorităților locale. În București, în special, am dori să organizăm, cu această ocaziune și un cortegiu istoric. Dar un asemenea cortegiu, ori cât de modest ar fi, reclamă cheltuieli pe care nu le putem suporta singuri. De aceea vă rugăm să binevoiți a face ca Primăria (și județul) să ne veniți în ajutor cu o sumă care să fie în raport cu însemnătatea lucrului"¹². În luna următoare, Primăria a anunțat pe ministru că s-a aprobat de către consiliu suma de 2500 lei, iar Prefectura că s-a obținut încuviințarea consiliului județean Ilfov pentru 3000 lei în contul menționatei serbări¹³.

Două săptămâni mai târziu, Haret a informat pe colegul său de la Ministerul de război că pentru serbarea de la 2 iulie "ne propunem să organizăm și un cortegiu istoric". În acest sens, "avem trebuință de un număr de țărani din Moldova, în costumele lor țărănești, care să defileze călări". Ministrul de Război e rugat să dispună ca la cortegiu să participe câte 18 călărași din fiecare județ al Moldovei "îmbrăcați fiecare în costumul județului său", adică "la fel". Aceștia vor "participa la cortegiu călări pe cai de trupă, însă cu șeile țărănești, pe care fiecare călăraș va trebui să le aducă cu dâșii". Se poate apela și la sprijinul prefectilor la realizarea cortegiului istoric. Cheltuielile "ce ar rezulta din participarea acestor 234 călărași la serbare vor privi pe Ministerul Instrucțiunii Publice". Ministrul de Război e rugat să-și dea numai acordul asupra cortegiului¹⁴.

Tot pentru cortegiul istoric ministrul Instrucțiunii a dispus ca Școala superioară de arte și meserii din București să execute mai multe arme vechi, specifice vremii lui Ștefan cel Mare: printre acestea se numărau: 300 scuturi, 100 lănci, 100 halebarde, 100 buzdugane, 100 "gheoage nestrujite", 100 arcuri, 500 săgeți, 50 arbalete, 10 săbii și 10 topoare¹⁵. Cortegii istorice s-au făcut nu numai la București ci și la Iași, Dorohoi, Botoșani și alte orașe în care personagiile componente au purtat haine și arme asemănătoare timpului lui Ștefan. Președintele comitetului din Dorohoi pentru organizarea serbării comemorative de la 2 iulie a rugat pe Haret, încă de la începutul lunii iunie, să dispună ca Școala de arte și meserii din București să trimită câte un exemplar din armele vremii (arc, scut, gheoagă, sulită ș.a.) spre a se putea confecționa acestea și pe plan local, după

11. *Ibidem*, f. 43-46.

12. *Ibidem*, f. 49.

13. *Ibidem*, f. 102 și 114.

14. *Ibidem*, f. 54.

15. Vezi ziarul "Deșteptarea" din Cernăuți care, la 6 iunie 1904, preia această informație din "Voința națională".

modelele primite¹⁶. Și ministrul a luat măsuri, în consecință, pentru executarea și trimiterea la Dorohoi a armelor solicitate,

Pentru reușita serbării din 2 iulie ministrul Instrucțiunii Publice a luat în lunile mai și iunie și alte măsuri. Așa, de pildă, la 12 mai, a cerut directorilor școlilor secundare din București ca elevii, care au cântat la 10 mai la teatru, "să pregătească, cât se poate mai bine, bucățile ce au a executa în ziua de 2 iulie". Pentru aceasta "cu începere de astăzi, orele de la 3 p.m. la 5 p.m., în zilele de joi pentru băieți și miercuri pentru fete, se vor întrebuița exclusiv pentru prepararea acelor bucăți cu maeștri de muzică respectivi". Se recomandă, în special, pregătirea *Imnului Regal* și a *Imnului lui Ștefan cel Mare* compus de I. Costescu, maestru de muzică la liceele "Sf. Sava" și "Lazăr"¹⁷.

Tot la 12 mai 1904, Haret a dat o circulară către toți directorii școlilor secundare și primare de băieți și de fete din Capitală în care îi anunța că serbarea comemorativă de la 2 iulie "se va face în București pe piața circulară de la bariera Căii Victoriei și va începe la 8 ore dimineața. La dânsa vor trebui să asiste toți profesorii și elevii...în sumă de cel puțin 300 școlari" de la Liceul "Sf. Sava", la fel câte 300 de la liceele "Matei Basarab" și "Mihai Viteazur", 200 de la Liceul "Lazăr", 150 de la Gimnaziul "Cantemir", 120 de la Gimnaziul "Șincai", câte 100 de la cele 2 seminarii, câte 70 de la școlile comerciale și de la Școala normală a Societății pentru învățatura poporului român, 200 de la Școala superioară de arte și meserii și între 70 și 40 de eleve vor trebui să asiste de la fiecare școală secundară și profesională de fete. Din cele 30 școli primare de băieți vor trebui să asiste 750 de elevi, adică 25 de fiecare școală. "Școlile primare de fete nu vor aduce eleve, însă institutoarele vor trebui să asiste", precizează Haret. Totodată, ministrul dispune să se facă adrese rectorului și decani lor de la Universitatea București, rectorului școlii Veterinare, directorului Conservatorului și școlii de Bele arte, rugându-i să asiste la ceremonie "ei, profesorii și studenții lor"¹⁸.

La 18 iunie ministrul a scris prefectului poliției Capitalei, că pentru serbarea din 2 iulie, din piața Victoriei (începutul șoselei Kiselef) s-au construit "cinci tribune pentru autorități și cetățeni. Locurile din aceste tribune vor fi ocupate de persoanele care se vor prezenta cu niște bilete-invitațiuni ce s-au distribuit de minister". În acest sens, Haret roagă pe prefect "a lua cuvenitele măsuri spre a se ține bună ordine în acea zi și a nu se lăsa să se strecoare în tribune persoane care nu vor avea bilete de intrare, spre a se evita aglomerația"¹⁹. În aceeași zi, Haret a făcut cunoscut rectorului Universității din București că pentru serbarea de la Putna, unde se va comemora ilustrul voievod român, îi pune la dispoziție 40 de bilete de tren, pe distanța București-Burdujeni și înapoi, ca să le distribuie

16. Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 499/1904, f. 34.

17. *Ibidem*, f. 65.

18. *Ibidem*, f. 88.

19. *Ibidem*. f. 126.

studentilor ce "ar voi să meargă la această serbare și pe care îi veți alege Dumneavoastră"²⁰.

În preajma serbării, Haret a donat 500 de exemplare din *Istoria lui Ștefan cel Mare*, de N. Iorga, Societății Academice "Junimea" din Cernăuți. Cartea fusese tipărită în primăvara lui 1904, pe cheltuiala ministerului²¹. De asemenea, tot pe cheltuiala ministerului au fost bătute în străinătate - prin intermediul Societății numismatice române - 2700 medalii cu chipul lui Ștefan cel Mare. 900 dintre acestea erau *aurite*, 900 *argintate* și 900 *bronzate*. Haret a dispus ca Lascăr C. din minister să ia în primire mediile de la Societatea numismatică "pentru a se distribui ca premii" la școlii²².

Cele mai multe medalii s-au dat la școlile secundare: câte 546 din fiecare categorie, apoi la școlile norma le câte 42 din fiecare categorie. Nu este o evidență și a școlilor primare care au primit medalii. Din ordinul lui Haret, s-au mai distribuit medalii *aurite* secretarului general din minister, administratorului Casei Școalelor, membrilor Curții de Casație, generalilor din garnizoana București, foștilor miniștri ai Instrucțiunii Publice, rectorilor, decanilor și membrilor consiliului permanent. Medalii *argintate* s-au dat șefilor de servicii și directorilor din minister, iar din cele *bronzate* s-au dat șefilor de birou din minister, inclusiv lui G. Coșbuc și Al. Vlahuță²³.

Când mai erau câteva zile până la serbarea din 2 iulie atmosfera din București - ca, de altfel - și din orașele din țară era înflăcărată, cetățenii doreau să participe la acest eveniment ce se anunța a fi mareț. Societatea generală a funcționarilor comerciali din România și-a exprimat și ea "dorința de a lua parte la marile serbări", regretând că, neavând repaus, comercianții sunt lipsiți de această posibilitate. De aceea, roagă pe Haret să intervină la ministerul de interne "să dispună ca toate magazinele să fie închise, iar noi, funcționarii comerciali, să putem lua parte la această serbare la care vom avea fericirea a recunoaște... gloria Marelui Ștefan, apărătorul Creștinătății". Este de menționat că în câteva orașe s-a convenit ca magazinele să fie închise în timpul serbării din 2 iulie²⁴.

Conform programei (tipărită pe foi volante), la București serbarea de la 2 iulie a început la ora 8 în piața Victoriei, unde se ridicase o estradă specială. Au asistat: toți ofițerii din garnizoana București, câte un detașament din cele trei arme cu drapel și muzică: toți profesorii și institutorii din Capitală, studenții universitari și elevii școlilor secundare și primare. *Imnul Regal* a fost intonat de muzicile militare. Serviciul religios s-a făcut "pentru pomenirea lui Ștefan Voievod, a părinților, a soțiilor, fraților și copiilor săi, a căpitanilor oștilor sale, a boierilor, sfetnici lor și oștenilor săi". A urmat *Imnul lui Ștefan cel Mare* de I. Costescu,

20. *Ibidem*, f. 123.

21. *Ibidem*. f. 100.

22. *Ibidem*, f. 161.

23. *Ibidem*, f. 75, 188-189, și 193-196.

24. *Ibidem*, f. 99 și 185; dos. 140/1904, f. 113-114.

maestru de muzică, executat de corul școlilor secundare. S-au ținut apoi trei cuvântări despre domnia glorioasă a lui Ștefan, ultima fiind a ministrului Instrucțiunii Publice. După recitarea unor versuri patriotice, corul "Cannen", dirijat de G. Chiriac, a cântat *Deșteaptă-te române*: apoi corul școlilor secundare a executat *Imnul Regal*. A urmat defilarea armatei: apoi a elevilor, condusă de maeștrii de gimnastică respectivi, în ordinea anterior stabilită: studenții universitari, liceul "Sf. Sava", liceul "Lazăr", liceul "Matei Basarab", liceul "Mihai Viteazul", gimnaziul "Cantemir", gimnaziul "Șincai", apoi seminarii școli comerciale etc. La ună a defilat cortegiul istoric, reprezentând intrarea în Suceava a lui Ștefan cel Mare, împreună cu Vlad Țepeș, urmat de boieri, căpitani și oștenii donmitorului. Colegiul a parcurs Calea Victoriei, bulevardul Elisabeta, splaiul Dâmboviței și șoseaua Cotroceni, aplaudat frenetic de bucureșteni²⁵.

La Iași - după cum raporta C. Climescu, rectorul Universității - s-a dat o și mai mare importanță cortegiului istoric, pentru care s-au făcut cheltuieli suportate atât de Primărie, cât mai ales de Ministerul Instrucțiunii Publice. Armele - arcuri, sulite, gheoage, tolbe, tobe ș.a. - s-au lucrat la Școala de arte și meserii din Iași, "plătindu-se numai costul materialului". Costumele cele mai luxoase de vel logofăt, portar de Suceava, boieri veliți, au fost împrumutate din garderoba Teatrului Național. Celelalte costume pentru curteni, copii de casă ș.a., au fost confecționate la școlile de fete, cu maestrele de lucru. "Arcașii, buciumașii și doboșarii au venit din județ îmbrăcați gata cu costumele lor naționale". Gorniștii și copii de casă au fost recrutați dintre elevii Liceului Național; trâmbițașii de la Școala normală "V. Lupu", iar plăieșii de la Seminarul Veniamin. Boierii veliți și curtenii erau soldați de la Regimentul de călărași, care împrumutase cortegiului istoric și caii necesari. Cortegiul era format din: 6 buciumașii, 4 arcașii, 12 trâmbițași, 6 surlari, 10 doboșari, 40 oșteni, 20 copii de casă, 10 aprozi călări, 6 pâr-călabi călări, 6 boieri veliți, 20 curteni călări, 50 plăieși, 100 glotași, încă 20 arcași etc., toți cu arme și cu "hainele de pe vremurile acelea". În ziua de 2 iulie balcoanele, ferestrele și ușile caselor erau frumos împodobite. Conform programului, cortegiul istoric, elevii și studenții, cu dascălii lor, au pornit la ora 8 de la Copou spre statuia lui Ștefan și tot drumul corurile au cântat inmuri și marșuri acompaniate de muzica Regimentului 13, închinată voievozului sărbătorit. În dreptul Mitropoliei, unde se oficiase pomenirea domnitorului, înaltul cler s-a alăturat cortegiului. Ajungând "la statuia eroului comemorat", mitropolitul și întreaga asistență îngenuchează cântând "veșnica pomenire". Prefectul județului Iași, N. Gane, a rostit o scurtă cuvântare și a depus o coroană din partea regelui Carol I. Au urmat la cuvânt prof. univ. P. Rășcanu și Gh. Nădejde, directorul gimnaziului "Ștefan cel Mare", care au ținut discursuri pline de căldură²⁶. Îndată a început defilarea cortegiului și a școlilor prin fața statuiei, fiecare școală depunând câte

25. *Ibidem*. dosar 499/1904. f. 90.

26. Vezi discursurile prof. P. Rășcanu și Gh. Nădejde în ziarul ieșan "Liberalul" din 3 iulie 1904. Pentru alte amănunte referitoare la sărbătorirea zilei de 2 iulie la Iași, vezi Anghel Popa, *Comemorarea lui Ștefan cel Mare din anul 1904*, în "Noi Tracii", anul XVI, nr. 150, Roma, 1987.

o coroană. Rectorul C. Climescu scria că pe străzile ieșene era, în acea zi, o "mare mulțime de oameni" care priveau cu satisfacție defilarea. "A fost o admirație unanimă - preciza el - pentru cortegiul istoric, lucru care pentru întâia dată s-a văzut în Iași. Costumele și armele erau bine lucrate și întocmai ca după acele vremuri". Pe raportul rectorului, ministrul a pus următoarea rezoluție: "Se va comunica d-lui N. Iorga, care este însărcinat cu alcătuirea monografiei serbării, Haret"²⁷.

La Craiova - scrie revizorul școlar - aproape 3000 de elevi, împreună cu cadrele didactice, armata din garnizoană, autoritățile orașului, prefectul, senatorii și deputații doljeni și "un foarte numeros public" au asistat, în parcul Bibescu, la serviciul religios oficiat de protoereu însoțit de mulți preoți. "O adâncă emoție cuprinse publicul precizează revizorul - când preoții, în genuchi, rostiră sfintele rugăciuni pentru pomenirea marelui erou care a fost fala și mândria neamului românesc"; ochii tuturor se umplură de lacrimi când corul bisericii Madona Dudu intonă "veșnica pomenire". Au urmat cântece și recitări privitoare la Ștefan cel Mare. După defilarea trupelor, generalul Giurgutu a ținut o cuvântare emoționantă spunând între altele: "Astăzi se împlinesc 400 de ani de când cel mai mare erou al neamului românesc a intrat în mormânt, de unde... cu nedormire a veghiat asupra destinului acestei țări". Prefectul de Dolj, Iulian Vrăbiescu, sublinia, de asemenea, că "suntem datorii să glorificăm pe eroii națiunii și să aducem prinosul nostru de recunoștință și admirație memoriei acelora ce au știut să se sacrifice pe altarul patriei". Serbarea s-a terminat prin împărțirea premiilor și a medaliilor la toate școlile²⁸.

O reușită deplină a înregistrat și serbarea comemorativă de la Câmpulung Muscel, atât prin programul desfășurat, în grădina publică, în fața elevilor și a miilor de alți participanți, cât și prin cuvântările patriotice rostite de revizorul școlar Gr. Teodosiu și profesorul Al. Mușetescu care au înflăcărat mulțimea. Aici, după oficierea parastasului pentru pomenirea viteazului voievod și a oștenilor săi, corul elevilor a intonat *Cântecul lui Ștefan cel Mare, Dulce Bucovină, Mama lui Ștefan cel Mare, Deșteaptă-te române*, intercalate de cuvântări (inclusiv a primarului), apoi elevii au recitat fragmente din poemul *Dumbrava Roșie* de V. Alecsandri. A urmat defilarea la monumentul lui Radu Negru, iar între orele 3 și 6 p.m. a avut loc solemnitatea distribuirii premiilor, precedată de *Imnul Regal*, cuvântarea prefectului județului Muscel și a profesorului Al. Mușetescu tot despre istoria glorioasă a lui Ștefan cel Mare. La ora 9 seara serbarea din 2 iulie s-a încheiat prin retragerea cu torțe²⁹.

După cum am menționat, la această serbare unii vorbitorii au atras atenția asupra necesității unității național-statale românești. Astfel revizorul Gr. Teodosiu ținea să sublinieze următoarele: "Poporul crede că Bucovina se va întrupa iarăși cu țara noastră când Ștefan va scoate afară din mormânt vârful săbiei sale...și

27. Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 499/1904, f.208-216.

28. *Ibidem*, f. 101, dosar 140/1904, f 64-66.

29. *Ibidem*, dosar 140/1904. f. 69-70.

atunci n-are să mai fie hotar nemțesc între Bucovina și România... Odată cu admirațiunea noastră pentru acest erou se naște în noi mândria națională... Se naște în sunetele noastre speranța "că vitejia lui" a trecut în noi. Câte doruri nu zac ascunse în sânul nostru și cum mai suspinăm noi pentru trunchierile ce a suferit pe vremuri scumpa noastră patrie". Însuflețiți "de cel mai cald patriotism să pornim cu toții în șiruri strănse spre realizarea idealului urmărit de străbuni și lăsat cu limbă de moarte urmașilor: unirea tuturor românilor și ridicarea cât mai sus a României". Și profesorul Al. Mușetescu în cuvântul său a atras atenția că se impune practicarea cultului strămoșilor glorioși și "proslăvirea vitejilor neamului" cu mai multă sfințenie "la noi românii care suntem un popor mic și avem încă revendicări de făcut spre a putea să ajungem odată la întregirea neamului românesc, la unirea tuturor românilor"³⁰.

Vom reda, pe scurt, aspecte mai deosebite din desfășurarea serbărilor comemorative în alte județe. De pildă, la Botoșani, încă de la ora 5 dimineața, populația a fost deșteptată prin buciume, trâmbițe și săcălușe și s-a îndreptat spre grădina Primăriei, unde așteptau și elevii tuturor școlilor. De aici, cortegiul istoric, format din oșteni "care, prin armele și hainele lor", reaminteau "tipuri din timpul lui Ștefan" a deschis procesiunea. A urmat armata, elevii, cadrele didactice și autoritățile, însoțite de public, toți plecând "în procesiune, la biserica din Popăuți unde s-a oticiat panahida, după care au urmat cuvântări, cântece și recitări și întoarcerea la grădina publică pentru împărțirea premiilor elevilor. Ar mai fi de adăugat că la Botoșani - ca, de altfel și la Dorohoi prefectul a invitat delegații de locuitori din comunele rurale să participe la serbare, și să poată apoi împărtăși consătenilor "impresiunile căpătate"³¹.

La Huși, semnalul plecării în procesiune, a elevilor, militarilor și autorităților și a mulțimii adunate, încă de la ora 7, în fața gimnaziului, spre locul serbării de pe platoul de lângă cazarma Regimentului 25 Răhova, a fost dat tot de buciume și trâmbițe de pe înălțimea numită *Cerdacul lui Ștefan*. Legenda spune că de pe acel cerdac marele voievod ar fi însemnat "cu arcul locul în care se găsește clădită episcopia". La 11 iulie 1904 prefectul de Fălciu a trimis o telegramă lui Haret comunicându-i că serbarea pentru pomenirea "marelui erou al neamului nostru, Ștefan, a fost măreată"³².

Organizatorii serbării din Râmnicu Sărat au vrut să fie și mai originali. Aici, în ziua de 2 iulie la ora 4 dimineața, un pluton de soldați din Regimentul 9, având muzică, cu toboșarii și gorniștii în frunte, au cutrierat străzile "cântând deșteptarea". Procesiunea de militari, elevi și public - a pornit spre locul serbării abia la ora 8, având la mijloc un pat purtat de patru oameni pe care era o colivă cu chipul lui Ștefan. Un institutor din Brăila a subliniat în cuvântarea sa la serbare, că "eroi

30. *Ibidem*, f. 78-79 și 88.

31. *Ibidem*, dosar 499/1904. f. 148-149.

32. *Ibidem*, f. 39 și 184.

de la Plevna și Grivița" sunt "vrednici urmași ai eroului care și-a dat obștescul stârșit la 1504"³³.

Directorul liceului din Pitești a raportat la 9 iulie că serbarea din 2 iulie a avut loc în parcul Trivale și "a fost splendidă". Cuvântarea ocazională a fost rostită de profesorul N. Bănescu. Au urmat cântece și recitări. S-a remarcat elevul Călinescu Armand care a recitat poezia *Ștefan cel Mare*. La împărțirea premiilor au luat cuvântul atât revizorul școlar cât și prefectul și primarul, iar seara, la retragerea cu torțe, au participat toate școlile și muzicile militare³⁴.

După cum am menționat, la școlile rurale sărbătorile comemorative au avut loc duminică 4 iulie și la acestea au participat un număr mare de săteni, fapt remarcat și de N. Iorga, care a consultat unele rapoarte ale revizorilor școlari. În majoritatea județelor, școlile rurale au fost grupate pe centre câte 2-4 la un loc spre a face împreună serbarea respectivă "Sunt centre ca cel din Trestia - scrie N. Iorga, după raportul revizorului Buzău - unde au luat parte peste o mie de săteni: bărbați, femei, flăcăi și fete"³⁵. Revizorul de Gorj, Al. Ștefulescu, raporta că deși se luase măsuri să se grupeze școlile rurale cel puțin câte două pentru această sărbătorire, "totuși sătenii au dorit ca serbarea să aibă loc în fiecare comună, pentru a putea lua parte cu toții din toate cătunele: și așa s-a făcut"³⁶. La Vâlcea - scrie revizorul - "sătenii pretutindeni au luat parte în așa mare număr, încât putem zice că n-a fost român care să nu fi asistat la această patriotică serbare"³⁷. Din comuna Optași, județul Olt, un învățător raporta că autoritățile, militarii, rezerviști "și mai toți sătenii și sătencile, îmbrăcați în haine de sărbătoare" au pomit în coloană de marș spre biserica în care s-a oficiat parastasul pentru odihna sufletului lui Ștefan cel Mare. Iar în comuna Ulmu, județul Brăila, - scrie revizorul - au participat la serbare "aproape toți locuitorii și o parte din comunele vecine"³⁸.

Și serbările de la sate, prin grija învățătorilor - îndrumați de revizorii școlari - au fost, de cele mai multe ori, însuflețitoare pentru locuitori. Cuvântările învățătorilor, poeziile, povestirile, dialogurile, piesele de teatru care evocau viața și faptele lui Ștefan entuziasmau pe săteni. La unele din aceste serbări s-au făcut și proiecții luminoase cu vizionarea unor planșe din viața și faptele voievodului sărbătorit³⁹. La Drăgușeni (jud. Covurlui) cu prilejul serbării "s-a simulat lupta de la Podul Înalt și Cetatea Neamțului", iar la Tg. Berești unii participanți au purtat arme "din vremea lui Ștefan cel Mare"⁴⁰. Unii învățători din județul Tecuci "au deghizat câte un elev cu haine anume făcute pentru a reprezenta pe Ștefan

33. *Ibidem*, dosar 140/1904, f. 9-10, 62-63 și 113-114.

34. *Ibidem*, dosar 499/1904, f. 37-38, și 182-183.

35. N. Iorga, *Pomenirea lui Ștefan cel Mare*, București, 1905, p. 78.

36. Arhivele Naționale București, fond M.C.I.P., dosar 140/1904, f. 91.

37. *Ibidem*, f. 11 și 13-16.

38. *Ibidem*, f. 31 și 63.

39. *Ibidem*, f. 17.

40. *Ibidem*, f. 6-7.

Vodă⁴¹. Învățătorul din Ivănești (jud. Vaslui) raporta că serbarea din 4 iulie s-a făcut de 3 comune - Ivănești, Cosești și Poienești - lângă satul Hârșoveni "pe șesul Rachovei chiar pe locul unde, cu siguranță, a avut loc bătălia lui Ștefan cel Mare"⁴². De altfel, este cazul să menționăm că ceva asemănător s-a petrecut și la serbarea din 2 iulie, când comitetul de organizare din județul Suceava a convenit ca solemnitatea să se facă la Baia, pe locul bătăliei din 1467 și nu la Fălticeni⁴³.

La 4 iulie 1904 în comuna Bârsești, județul Putna, "s-a inaugurat monumentul ridicat, prin subscripție publică, de către vrânceni" în amintirea marelui voievod. "La această frumoasă serbare au luat parte 6000 persoane între care 23 școli" și 50 de preoți au oficiat parastasul de pomenire și glorificare a voievodului. "Entuziasmul a fost de nedescris" - scria revizorul școlar - constatându-se că a început să se dezvolte la săteni "sentimentul național"⁴⁴.

Tot la dezvoltarea sentimentului național se referă și revizorul de Constanta, Paul Pașa, în raponul către ministru din 24 septembrie 1904. El arată că în dimineața de 4 iulie învățătorii, elevii și sătenii s-au adunat în centrele stabilite; unii pe jos, "alții cu căruțele având drapelul în frunte. Sătenii purtau cu mândrie tablouri cu diferite scene" din viața lui Ștefan. Sărbătoarea de la 4 iulie - preciza revizorul - "a lăsat urme adânci de patriotism în conștiința poporului"⁴⁵. Și revizorul de Dâmbovița relatează că serbările din 4 iulie, în comunele rurale. "au fost mult mai impunătoare decât se aștepta". Serbările de acest fel, "necunoscute până acum la noi, contribuiesc nu numai a deștepta sentimentul național", dar fac cunoscut și poporului "numele și faptele mărețe ale vitejilor noștri domni în măsură mult mai mare decât s-ar putea face pe altă cale"⁴⁶.

La serbările ce au avut loc - la 2 și 4 iulie 1904 - în orașe și sate, cele mai multe cântece, poezii, povestiri, dialoguri, piese de teatru ș.a. au fost consacrate memoriei eroului sărbătorit. Astfel au figurat la loc de frunte: *Cetatea Neamțului*, *Altarul mănăstirii Putna*, *Ștefan cel Mare și codrul*, *Ștefan vodă și șoimul*, *Cântecul lui Ștefan cel Mare*, *Codrul Cosminului*, *Dumbrava Roșie*, *Mama lui Ștefan cel Mare*, *Visul lui Ștefan cel Mare*, *Marșul lui Ștefan cel Mare*, *Prea măritu-le-Ștefane* (de P. Dulfu), *Dulce Bucovină*, *Aprodul Purice*, *Ștejarul de la Borzești*, *Movila lui Burcel*, *Daniil Sihastrul*, *Umbra lui Ștefan cel Mare*, *Cupa lui Ștefan*, *Odă la statuia lui Ștefan*, *Moartea lui Ștefan*, *Ștefan Vodă* (de G. Coșbuc), *Ștefan cel Mare* (de Duțescu Duțu). Unele dintre aceste producțiuni literare au fost scrise chiar în 1904, altele au fost atunci puse pe muzică.

Serbări comemorative au avut loc și în Bucovina la Suceava și mai ales la Putna unde este mormântul lui Ștefan. Ziarul "Deșteptarea" din Cernăuți scria la

41. *Ibidem*, f. 47.

42. *Ibidem*, f. 53 și 106.

43. *Ibidem*, dosar 499/1904, f. 42.

44. *Ibidem*, dosar 121/1904, fm 18-21 și 64: Vezi și N. Iorga, *op.cit.*, p. 84.

45. *Ibidem*, dosar 140/1904, f. 97.

46. *Ibidem*, f. 93: vezi și N. Iorga, *op.cit.*, p. 86.

4/17 aprilie 1904, într-un articol intitulat *Ștefan cel Mare și Sfânt, că la 2 iulie* este o zi de mare sărbătoare pentru românii de pretutindeni". Acum 400 de ani, Ștefan "a părăsit tronul pământesc, spre a trăi etern în amintirea sfântă a supușilor săi". Din om pământean ce-a fost, Ștefan "a devenit un personaj divin" al poporului român. A fost domnul Moldovei, dar "prin faptele sale vitejește" a atras atenția Europei și a făcut ca "toată Româניה" să-l considere al său. Bucovina însă "este țara fericită care pe pământul său păstrează cele mai scumpe amintiri despre eroul de acum 400 de ani", iar Putna va fi în anul acesta "un loc de pelerinaj. Mii și mii de români din toate locurile se vor aduna spre a vărsa împreună lacrimi de venerare pe mormântul marelui domn, sărbătorindu-l ca pe un adevărat erou al românismului". Articolul se încheia cu o chemare: "Români din patru unghiuri! Vă invităm cu inimă caldă de frate să veniți ca să ne vedem la serbarea națională de la mormântul lui Ștefan din Putna: căci sub orice cer trăiește românul, român rămâne și ca român simțește".

La 8/21 aprilie ziarul arată că s-a emis un apel al Comitetului central executiv studentesc "către studențimea română din toate părțile" în care, printre altele se arăta că Ștefan a făcut din Moldova "o fortăreață neînvinsă". Din Suceava Ștefan a cârmuit numai Moldova, din Putna însă "geniul său conduce întreaga Românie" și cât va fi suflet de român "va rămâne sfântă amintirea acestui erou între eroi". Apelul e semnat de președintele Comitetului, G. Tofan.

Un mare număr de români bucovineni s-au adunat în ziua de 26 aprilie 1904 la Palatul Național din Cernăuți și au ales un "comitet aranjator" care să se ocupe cu preparativele necesare pentru serbarea comemorativă de la Putna. Președinte al comitetului a fost ales baronul Eudoxe Hurmuzaki, vicepreședinți profesorul universitar Eusebiu Popovici și Iancu Flondor și secretar prof. dr. Șt. Saghin. În fața adunării, baronul Hurmuzaki a vorbit despre datoria ce o au românii de a serba în mod demn ziua trecerii în eternitate a viteazului voievod, despre care și împăratul Franz Iosef spunea în 1862 că Moldova "a ajuns sub eroul Ștefan cel Mare la un înalt renume prin biruințele repurtate de acesta asupra dușmanilor creștinătății și civilizațiunii"⁴⁷.

Încă de la începutul lui iunie, "Comitetul aranjator" a hotărât ca serbarea comemorativă să aibă loc "sâmbătă 3 iulie" iar discursul festiv să fie rostit de bucovineanul D. Onciul, profesor la Universitatea din București. Totodată, comitetul a lansat liste de subscripție pentru aflarea sumelor necesare serbării și a publicat, în mai multe rânduri, apeluri în ziarul "Deșteptarea" invitând "pre toți românii din Bucovina, fără deosebire de stare și chemare" și pre "toate naționalitățile conlocuitoare" să participe la ceremonia de la Putna. De asemenea, a făcut apel la preoții și învățătorii din comunele învecinate să sprijine comitetul pentru primirea și găzduirea oaspeților care vor veni, în număr mare la Putna.

La 27 iunie (10 iulie) 1904, ziarul "Deșteptarea" anunța că și la Suceava, "reședința marelui voievod al Moldovei", s-a constituit un comitet - în frunte cu

47. "Deșteptarea" din 29 aprilie (12 mai) 1904.

preotul Gh. G. Balmoș - "pentru aranjarea unei serbări comemorative în ziua de vineri 2 iulie 1904". Comitetul, într-un apel, menționând că Ștefan "și-a dat nobilul său sunet pe pământul Sucevii, în urmă cu 400 de ani", sublinia că "datoare este toată suflarea românească să aducă în această zi de mare sărbătoare prinosul de închinare și nețărmuită venerațiune amintirii marelui Domnitor, aprigului apărător al creștinătății, întemeietorului, de așezăminte atât de mărețe". Tot la 27 iunie s-a dat publicității și programul de la Suceava pentru ziua de 2 iulie, făcut, se pare, în colaborare cu comitetul din Cernăuți care a publicat în aceeași zi programul serbării de la Putna din 3 iulie. Oricum, serbarea de la Suceava a reprezentat un preludiv al celei de la Putna (De altfel, prof. Eusebiu Popovici, (era vicepreședinte și în comitetul de la Cernăuți și în cel de la Suceava și, probabil, el a făcut coordonarea).

Serbarea de la Suceava a început în zorii zilei de 2 iulie când 6 buciumași, urcați pe zidurile cetății, în sunete duioase, vestesc că acolo a trecut viteazul voievod în eternitate. Iar clopotele a 7 biserici cheamă mulțimea la slujba de pomenire din biserica Mirăuților. La această biserică, la ora 9, părintele Balmoș oficiază liturghia asistat de 22 de preoți din districtul Sucevii, după care ține o scurtă predică arătând meritele lui Ștefan cel Mare în propășirea credinței creștine. La ora 10 se formează o procesiune impunătoare, având în frunte "junimea studioasă", apoi un pluton de veterani, o companie de pompieri, "două șiruri de preoți îmbrăcați în odăjdii de sărbătoare", reprezentanții autorităților și numeroși locuitori sosiți din tot districtul. Procesiunea parcurge străzile principale și după o oră ajunge la ruinele cetății. Între zidurile cetății, preoții oficiază panahida "pentru odihna sufletului marelui erou", după care se aud din nou sunetele duioase de jale ale buciurilor, urmate de melodia armonioasă a Odei compuse de V Bumbac, pusă pe muzică de E. Mandicevschi. Discursul comemorativ a fost rostit de profesorul Eusebiu Popovici, care a evidențiat "glorioasele fapte războinice ale marelui erou care sunt adânc săpate în inimile neamului său". În final corul Reuniunii "C. Porumbescu" a intonat *Cântecul lui Ștefan Vodă* de V. Alecsandri, pe muzică de G. Muzicescu. Ziarul apreciază că la "această serbare măreață au participat peste 3000 de persoane din țară și de peste hotare"⁴⁸.

În preziua serbării, ziarul "Deșteptarea" scria că "Putna se gătește de sărbătoare". Lângă gară e ridicat un arc de triumf din stâlpi de molid necoțiți, învăluiti în cununi de cetină, având în frontispiciu numele și coroana lui Ștefan. La intrarea în curtea mănăstirii e ridicat al doilea arc pavoazat cu cununi de brad, cu steagurile imperiului, ale Bucovinei și tricolore, iar în jurul bisericii alte cununi de cătină. În ziua de 2 iulie au sosit la Putna mitropolitul Vladimir Repta și președintele Bucovinei principele Hohenlohe, fiind conduși fiecare, până la poarta mănăstirii, "de 40 flăcăi călare cu steaguri tricolore". Întâmpinați de arhimandriți, preoți și primarul Putnei care le-a oferit "tradiționala pâine și sare". La prânz a

48. *Ibidem*, din 8/21 iulie, pag. 7: vezi și Anghel Popa, *Bucovina cinstește memoria lui Ștefan vodă*, în "Magazin istoric", anul XXV, nr. 7, iulie 1991.

sosit la Putna și C. Kogălniceanu, consulul României, "aducând cu sine o uriașă cunună" din partea regelui Carol I spre a fi depusă pe mormântul lui Ștefan. Tot în ziua de 2 iulie au sosit la serbarea de la Putna mii de români de pretutindeni. Ziarul apreciază la 20000 numărul participanților. Din Regat au venit cărturari și oameni politici, foști miniștri, ori parlamentari: P. Poni; Șt Șendrea, vicepreședintele Senatului; V. Morțun și Poenaru Bordea, vicepreședinții Camerei; Stroe Bebescu senator; Ion I. Ghica, prefect de Vlașca; C. Sărățeanu, secretar general al Ministerului de Justiție; apoi N. Filipescu. Vintilă Brătianu, Gr. Filipescu deputați; Dr. C. I. Istrati, N. Iorga, D. Onciul, Gr. Tocilescu, Al. Țigara-Samurcaș, N. Densușianu și alți profesori. Deasemenea, au venit delegații ale facultăților din București și Iași și delegații studențești din Paris, Viena și București. Tot vineri după amiază s-a oficial o slujbă de către preotul din Mihalcea și Zaharia Voronca a ținut o frumoasă predică, iar seara a început privegherea la mormântul lui Ștefan⁴⁹.

Sâmbătă 3 iulie serviciul liturgic și parastasul de pomenire a marelui voievod a fost oficiat de mitropolitul Vladimir Repta în prezența oficialităților bucovinene și a oaspeților sosiți din România. Apoi profesorul T. Tarnovschi de la Facultatea Teologică din Cemăuți a ținut o predică preamărind pe Ștefan care - accentua el - "în toată viața lui a fost Mare și Mare a rămas și după moarte". Ștefan a sprijinit credința creștină și a împodobit Moldova "cu peste 40 de biserici înzestrându-le cu moșii și odoare scumpe". La ora 12 profesorul D. Onciul de la Universitate a din București "apare pe tribuna ridicată lângă zidul mănăstirii" și rostește discursul festiv, întrerupt adesea cu aplauze prelungite. Oratorul a subliniat, de la început, că "istoria se închină eroului care, însuflețit de geniul nemuririi,.. a dat viață și lumină unui timp întreg și unui întreg popor. Istoria se închină eroului acum 400 de ani trecut la nemurire, a cărui amintire o sărbătorim astăzi, eroului slăvit al vechii Moldove, al neamului român, al creștinătății: Ștefan cel Mare". După ce evocă istoria glorioasă a strălucitului voievod și faptul că la moarte a fost plâns de țara întregă, D. Onciul conchide: "Astăzi nu jalea și plângerea ne-a adunat la mormântul lui, ci recunoștința și admirarea pentru el, dor de înălțare și întărire sufletească pentru noi"⁵⁰.

Au urmat depunerea de coroane din partea: regelui Carol I; a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din România; a Comitetului țării ducatului Bucovinei; a orașului Suceava; a Româncelor bucovinene; a studențimii universitare din București; a Societății istorice din București; a Românimii din Brașov; a Românilor din Blaj; a Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor; a județului Râmnicu Sărat; a ziarului "Universul" etc.⁵¹.

Masa oficiosă s-a servit la ora 14 într-un pavilion special aranjat lângă mănăstire pentru toate persoanele invitate de comitet (circa 500 de oameni). Au ridicat toasturi mitropolitul, principele de Hohenlohe (gubernatorul Bucovinei), Ștefan Șendrea (vicepreședintele Senatului României), și N. Filipescu. Principele

49. "Deșteptarea" din 8/21 iulie 1904, pag. 2.

50. *Ibidem*, pag. 3-4.

51. *Ibidem*, pag. 5.

de Hohenlohe a spus, printre altele, că "milioane de români sărbătoresc pretutindena în momentul acesta o aniversare glorioasă. Un popor întreg este astăzi aici pentru a sărbători cu noi virtuțile lui Ștefan cel Mare", Tot la ora 14. pe dealul de lângă mănăstire - așa numitul "Dealul Popii"- în cele șase pavilioane special aranjate, s-a servit masa pentru 3000 de persoane. După masă o parte din cei prezenți și în primul rând studențimea, a pornit în cortegiu spre pavilionul de la mănăstire cântând *Deșteaptă-te române* și *Trei culori*. Au urmat discursurile studențești prezidate de G. Tofan, cu luările de cuvânt ale reprezentanților: Societății "România Jună" din Viena, Societății academice "Junimea", a studenți mii din București, a reprezentantului studenților macedo-români ș.a. Spre final a vorbit și profesorul Gr. Tocilescu, secretarul general al Societății istorice române, care a făcut o paralelă între Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul și totodată a laudat studențimea română care a venit în număr așa de mare la această admirabilă serbare comemorativă. Mulțimea sătenilor, rămasă pe "Dealul Popii" a ascultat cu religiozitate discursul patetic rostit de institutorul Dori Popovici despre glorioasa domnie a lui Ștefan cel Mare, aplaudat cu înflăcărare de participanți. Acest discurs, tipărit într-o broșură, a fost împărțit miilor de participanți veniți la serbarea de la Putna⁵².

Importanța și semnificația serbării de la Putna, ca, de altfel, și a serbărilor ce au avut loc în Vechiul Regat, consacrate comemorării și glorificării marelui voievod român, au fost consemnate în ziarele vremii. Astfel, "L'Independance Roumaine" scria: "Dintr-un capăt până la altul al țării, în orașele și satele cele mai îndepărtate, toți românii, inspirați de aceleași sentimente patriotice, uniți prin același gând de recunoștință, au adus tributul lor de omagii memoriei lui Ștefan cel Mare. Mii de români din regatele României și Ungariei s-au întâlnit cu consăngenii lor din Bucovina în jurul unui mormânt scump pentru toți. Tricolorul românesc fâlfăia până și pe editiciile publice simbolizând în același timp ideia creștinismului, căci marele voievod a fost eroul creștinismului, Atletul lui Ilristos, după cum a zis papa Sixt al IV-lea"⁵³. "Tribuna din Arad" a subliniat că "Serbările de la Putna au făcut să se umple de mândrie și entuziasm toate inimile românești"⁵⁴. Iar "Voința Națională" preciza: "Însemnătatea istorică a sărbătoririi lui Ștefan cel Mare s-a arătat nu numai în toată țara, unde entuziasmul a izbucnit dând pe față patriotismul nostru... dar și la Putna unde e mormântul viteazului și înțeleptului nostru strămoș. Guvernul austriac, prin reprezentantul său, prințul de Hohenlohe. a ținut să arate tot respectul pentru sentimentul de iubire al românilor către neuitatul lor voievod"⁵⁵.

Oricum, comemorarea a 400 de ani de la trecerea în eternitate a lui Ștefan cel Mare și serbările ce au avut loc în iulie 1904 s-au circumscris în șirul acțiunilor inițiale de Spiru Haret și alți cărturari și oameni politici ai vremii pentru a întări în inima poporului iubirea de țară și conștiința unității și solidarității naționale menită să ducă la împlinirea idealului național, la unirea politică a tuturor românilor.

52. *Ibidem*, pag. 6: vezi și "Deșteptarea" din 11 (24) iulie 1904.

53. "L'Independance Roumaine" din 6/19 iulie 1904.

54. "Tribuna din Arad" din 7/20 iulie 1904.

55. "Voința Națională" din 6/19 iulie 1904.